

Jerzy Ignatowicz
Mirosław Nazar

Prawo rodzinne

5. wydanie

Wolters Kluwer

Jerzy Ignatowicz
Mirosław Nazar

Prawo rodzinne

5. wydanie

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Wolters Kluwer

Warszawa 2016

Stan prawny na 1 października 2016 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Joanna Maź

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Łamanie
Wolters Kluwer

Części podręcznika napisane lub obszernie uzupełnione przez Mirosława Nazara:
nowe fragmenty podręcznika:

§ 1: I (nb 4–7), II (nb 11–22); § 2: II, III, IV, V, IX; § 3: I (nb 102–106), III (nb 121–122), IV, V (nb 141–143), VI, VII, IX i XI; § 4: I, II, VIII, IX, X, XI; § 7; § 8a; § 9: III, IV (nb 288, 289, 291), V, VI, VIII i IX; § 10: IV; § 11: II, IV; § 12; § 13; § 14; § 15; § 16; § 17; § 18; § 18a; § 20: I (nb 541), II (nb 545); § 21: III (nb 555); § 22: VI (nb 581, pkt 4); § 23: IV; § 26: I, V, VI, VII, IX; § 27: II, III, IV, V, VI; § 28: I (nb 706–708), II (nb 710–716); § 29; § 30, I (nb 767–771), II (nb 772, 775–776); § 31: III, X; § 32: I; § 34: II (nb 865, 865a, 866), III (nb 872–873); § 35: V (nb 892–893), VII, VIII; § 37: II (nb 906), III, IV, V, VI, VII; § 40: VII, IX, X; § 43: III; § 46: II (nb 1056, 1062, 1064, 1065)

zmiany i obszerne uzupełnienia:

§ 1: I, II; § 2: I, VI; § 3: I, II, III, V, VIII, X; § 4: III–VII; § 5; § 6; § 8: II; § 9: IV, VII; § 10: III; § 11: V; § 20: I i II; § 21: I, II, III; § 22: III; § 23: I, IX, X, XI; § 26: II, III, VIII; § 27: I; § 28: I, III, IV; § 30: I, III; § 31: I, II, IV, V, VII, IX; § 32: IV; § 33: I; § 34: II, III, VI, VII; § 35: II, IV, V; § 36: I, II; § 37: II; § 38: II, III, V; § 39: III, VII; § 40: I, II, V, VI; § 41: I; § 42: II; § 43: II; § 46: II

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-8092-421-5
5. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
Przedmowa do wydania pierwszego z 1987 r.	21
Przedmowa do wydania piątego	23
Rozdział I	
Rodzina i prawo rodzinne	27
§ 1. Rodzina i powiązania rodzinne	29
I. Rodzina	29
II. Powiązania rodzinne i więzi podobne do rodzinnych	34
§ 2. Prawo rodzinne	44
I. Najnowsza historia polskiego prawa rodzinnego	44
II. Nowelizacje Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego	45
III. Zmiany w prawie dotyczącym rodziny	63
IV. Odrębność kodyfikacji prawa rodzinnego	68
V. Europejski kontekst polskiego prawa rodzinnego	69
VI. Źródła obowiązującego prawa rodzinnego	72
VII. Podstawowe zasady prawa rodzinnego	74
VIII. Przynależność prawa rodzinnego do prawa cywilnego	76
IX. Literatura i orzecznictwo	77
Rozdział II	
Ochrona praw rodzinnych	82
§ 3. Prawa rodzinne i ogólna charakterystyka ich ochrony	83
I. Pojęcie praw rodzinnych	84
II. Ogólne uwagi o ochronie praw rodzinnych	86
III. Ochrona międzynarodowa. Europejski Trybunał Praw Człowieka	88
IV. Ochrona konstytucyjna	91
V. Ochrona cywilnoprawna	95
VI. Ochrona karna	98
VII. Ochrona praw dzieci wykonywana przez Rzecznika Praw Dziecka	101

VIII. Ochrona praw rodzinnych wykonywana przez Rzecznika Praw Obywatelskich	102
IX. Ochrona dziecka poczętego	103
X. Ochrona praw rodzinnych wykonywana przez prokuratora	104
XI. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie	105
§ 4. Dochodzenie praw stanu cywilnego. Rejestracja stanu cywilnego	114
I. Uwagi ogólne	114
II. Stan cywilny – pojęcie i jego ochrona	114
III. Proces o ustalenie i ukształtowanie stanu cywilnego	121
IV. Uczestnicy postępowania	123
V. Terminy	124
VI. Zasada prawdy materialnej a zasady współżycia społecznego	124
VII. Udział prokuratora	125
VIII. Udział Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka	127
IX. Rejestracja stanu cywilnego	127
X. Znaczenie dowodowe aktów stanu cywilnego	133
XI. Dostęp do rejestru stanu cywilnego i danych z rejestru	139
§ 5. Sąd opiekuńczy	142
I. Uwagi ogólne	142
II. Sąd opiekuńczy	143
§ 6. Sądownictwo rodzinne. Wydziały rodzinne i nieletnich	145
I. Pojęcie sądów rodzinnych	145
II. Sądownictwo rodzinne w Polsce	147
III. Wydziały rodzinne i nieletnich	150
§ 7. Wspieranie rodziny i piecza zastępcza nad dzieckiem	152
I. Ogólna charakterystyka przepisów o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej	153
II. Funkcje i formy wspierania rodziny	156
III. System pieczy zastępczej	160
IV. Formy, funkcje i zadania pieczy zastępczej	165
V. Rodzinna forma sprawowania pieczy zastępczej	167
VI. Instytucjonalna forma pieczy zastępczej	172
VII. Ocena sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej oraz rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka	175

Rozdział III

Małżeństwo	177
§ 8. Ogólna charakterystyka małżeństwa	180
I. Pojęcie małżeństwa	180
II. Podstawowe zasady prawa rodzinnego odnoszące się do małżeństwa ..	180
§ 8a. Konkubinat i związek partnerski	182
I. Pojęcie i stosunki osobiste	182
II. Stosunki majątkowe i rozliczenia	188

§ 9. Zawarcie małżeństwa	190
I. Uwagi ogólne	190
II. Zaręczyny	191
III. Przesłanki istnienia małżeństwa	192
IV. Przesłanki istnienia małżeństwa zawieranego w formie cywilnej	194
V. Przesłanki istnienia małżeństwa zawieranego w formie konkordatowej	197
VI. Przesłanki formalno-porządkowe	203
VII. Przeszkody małżeńskie	207
VIII. Wady oświadczenia woli	212
IX. Małżeństwa pozorowane	218
X. Zdolność do czynności prawnych osób wstępujących w związek małżeński	219
§ 10. Wzajemne prawa i obowiązki małżonków; charakterystyka ogólna	219
I. Uwagi ogólne	219
II. Ogólna charakterystyka praw i obowiązków małżeńskich	220
III. Zasada równości małżonków	221
IV. Nazwisko małżonków	223
§ 11. Prawa i obowiązki małżonków; charakterystyka szczegółowa	224
I. Wspólne pożycie i współdziałanie dla dobra rodziny	224
II. Prawa i obowiązki majątkowe niezależne od ustroju majątkowego	226
III. Przyniesianie się do zaspokajania potrzeb rodziny	227
IV. Korzystanie z mieszkania i przedmiotów urządzenia domowego	228
V. Wzajemna reprezentacja małżonków	230
VI. Solidarna odpowiedzialność małżonków	231
§ 12. Separacja małżonków	231
I. Uwagi ogólne	231
II. Separacja faktyczna	234
III. Separacja sądowa	235

Rozdział IV

Małżeńskie ustroje majątkowe	239
§ 13. Ogólna charakterystyka majątkowych ustrojów małżeńskich	243
I. Małżeński ustrój majątkowy	244
II. Rodzaje małżeńskich ustrojów majątkowych	245
III. Typy małżeńskich ustrojów majątkowych	247
IV. Wspólność majątkowa	250
V. Rozdzielność majątkowa	254
VI. Zagadnienia intertemporalne	256
§ 14. Majątki małżonków w ustawowym ustroju majątkowym	257
I. Zagadnienia ogólne	257
II. Majątek wspólny	258
III. Majątki osobiste	265

IV. Przesunięcia między majątkiem wspólnym i majątkami osobistymi	276
§ 15. Zarząd majątkiem wspólnym oraz korzystanie ze wspólnego majątku	277
I. Uwagi ogólne	278
II. Pojęcie zarządu	279
III. Wykonywanie zarządu; ingerencja sądu	282
IV. Korzystanie z majątku wspólnego	289
§ 16. Odpowiedzialność za długi majątkiem wspólnym	290
I. Uwagi ogólne	290
II. Odpowiedzialność za długi w ustroju wspólności majątkowej	293
III. Odpowiedzialność za długi z okresu istnienia wspólności majątkowej po jej ustaniu	302
IV. Odpowiedzialność za długi niemające charakteru cywilnoprawnego ..	304
§ 17. Ustanie wspólności majątkowej i podział majątku wspólnego	305
I. Ustanie wspólności majątkowej	306
II. Ułamkowa wspólność majątku wspólnego małżonków po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej	307
III. Ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym	308
IV. Rozporządzanie udziałami w składnikach majątku wspólnego i w majątku wspólnym po ustaniu wspólności majątkowej	310
V. Podział majątku wspólnego	311
VI. Rozliczenie wydatków i nakładów dokonywanych z majątków małżonków	314
§ 18. Umowne ustroje majątkowe	316
I. Ustrój umowny – pojęcie, typy i zakres swobody wyboru	316
II. Pojęcie, charakter, zawarcie i treść umowy majątkowej małżeńskiej ...	317
III. Skuteczność umów majątkowych wobec osób trzecich	320
IV. Wspólność umowna rozszerzona	323
V. Wspólność umowna ograniczona	324
VI. Pełna rozdzielnosc umowna	325
VII. Rozdzielnosc umowna z wyrównaniem dorobków	326
§ 18a. Ustrój przymusowy	329
I. Pojęcie ustroju przymusowego	329
II. Powstanie ustroju przymusowego	330
III. Ustanie ustroju przymusowego	335

Rozdział V

Ustanie małżeństwa	336
§ 19. Ogólna charakterystyka ustania małżeństwa	337
I. Przyczyny ustania małżeństwa	337
II. Uwagi ogólne o sądowym dochodzeniu ustania małżeństwa oraz ustalenia jego nieistnienia lub istnienia	338
§ 20. Ustalenie nieistnienia i istnienia małżeństwa	340
I. Ustalenie nieistnienia małżeństwa	340

II.	Unieważnienie aktu małżeństwa	343
III.	Ustalenie istnienia małżeństwa	343
§ 21.	Unieważnienie małżeństwa	344
I.	Pojęcie i przyczyny unieważnienia małżeństwa	344
II.	Konwalidacja małżeństwa	345
III.	Legitymacja czynna i bierna w procesie o unieważnienie małżeństwa	347
IV.	Skutki unieważnienia małżeństwa	349
§ 22.	Pojęcie rozwodu i przesłanki jego dopuszczalności	351
I.	Pojęcie rozwodu i problem jego dopuszczalności	351
II.	Proces rozwodowy	353
III.	Zasada trwałości małżeństwa	354
IV.	Uwagi ogólne o przesłankach dopuszczalności rozwodu	356
V.	Przesłanka trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego	357
VI.	Przesłanka winy	359
VII.	Przesłanka dobra wspólnych małoletnich dzieci	362
VIII.	Przesłanka sprzeczności rozwodu z zasadami współżycia społecznego	363
§ 23.	Zakres kognicji sądu rozwodowego; treść wyroku orzekającego rozwód	364
I.	Model polskiego procesu rozwodowego	364
II.	Orzeczenie o rozwiązaniu małżeństwa	365
III.	Orzeczenie o winie	366
IV.	Orzeczenie o władzy rodzicielskiej	367
V.	Orzeczenie o obowiązku alimentacyjnym względem dzieci	371
VI.	Orzeczenie o obowiązku alimentacyjnym względem małżonka	372
VII.	Orzeczenie o wspólnym mieszkaniu małżonków	372
VIII.	Orzeczenie o podziale majątku wspólnego	374
IX.	Orzekanie o sprawach rodziny w toku procesu rozwodowego	374
X.	Zasada integralności wyroku rozwodowego	375
XI.	Zasada wyłączności postępowania rozwodowego	376
§ 24.	Skutki rozwodu oraz oddalenie powództwa o rozwód	377
I.	Skutki rozwodu	377
II.	Ponowny proces o rozwód	379
§ 25.	Śmierć małżonka i uznanie go za zmarłego	380
I.	Śmierć małżonka	380
II.	Uznanie małżonka za zmarłego	380

Rozdział VI

Macierzyństwo i ojcostwo	383	
§ 26. Pochodzenie dziecka; zasady ogólne	385	
I.	Uwagi ogólne	386
II.	Alternatywne sposoby ustalenia ojcostwa	388
III.	Zależność ustalenia ojcostwa od ustalenia macierzyństwa	390
IV.	Zasada równouprawnienia dzieci bez względu na ich pochodzenie	391

V.	Dochodzenie ustalenia i zaprzeczenia macierzyństwa oraz ojcostwa ...	391
VI.	Charakter i znaczenie prawne orzeczeń w sprawach o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka	397
VII.	Uprawnienie rodziców do dochodzenia ustalenia pochodzenia dziecka	400
VIII.	Dowody biologiczne	403
IX.	Medycznie wspomagana prokreacja	407
§ 27.	Macierzyństwo	415
I.	Uwagi ogólne	416
II.	Ustalenie macierzyństwa – pojęcie, przesłanki i sposoby	416
III.	Ustalenie macierzyństwa w zwykłym trybie przez sporządzenie aktu urodzenia dziecka	417
IV.	Ustalenie macierzyństwa w procesie. Wyrok ustalający macierzyństwo	420
V.	Zaprzeczenie macierzyństwa; przesłanki i tryb postępowania	423
VI.	Zagadnienia procesowe wspólne dla ustalenia i zaprzeczenia macierzyństwa	425
§ 28.	Pochodzenie dziecka od męża matki	426
I.	Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki	426
II.	Przesłanki zaprzeczenia ojcostwa	429
III.	Proces o zaprzeczenie ojcostwa	432
IV.	Skutki zaprzeczenia ojcostwa	434
§ 29.	Uznanie ojcostwa	435
I.	Pojęcie uznania ojcostwa	435
1.	Zwykłe uznanie ojcostwa	436
2.	Kwalifikowane uznanie ojcostwa	438
II.	Dokonanie uznania ojcostwa a jego skuteczność	440
III.	Przesłanki dokonania uznania ojcostwa	441
1.	Przesłanki dokonania zwykłego uznania ojcostwa	441
2.	Przesłanki dokonania kwalifikowanego uznania ojcostwa	444
3.	Wymogi dotyczące zwykłego i kwalifikowanego uznania ojcostwa	445
IV.	Skutki prawne uznania ojcostwa	448
V.	Nieistniejące uznanie ojcostwa	449
VI.	Bezskuteczność uznania ojcostwa	456
1.	Przesłanka i charakter prawny ustalenia bezskuteczności zwykłego uznania ojcostwa	456
2.	Przesłanka i charakter prawny ustalenia bezskuteczności kwalifikowanego uznania ojcostwa	457
3.	Dochodzenie ustalenia bezskuteczności zwykłego i kwalifikowanego uznania ojcostwa	457
VII.	Skutki prawne ustalenia nieistnienia uznania ojcostwa albo bezskuteczności uznania ojcostwa	459

§ 30. Sądowe ustalenie ojcostwa	460
I. Proces o ustalenie ojcostwa	460
II. Przesłanki sądowego ustalenia ojcostwa	461
III. Skutki ustalenia ojcostwa	466
§ 31. Przyniesienie	466
I. Pojęcie i funkcja społeczna przyniesienia	466
II. Przesłanki przyniesienia	468
III. Postępowanie preadopcyjne	476
IV. Postępowanie sądowe o przyniesienie	482
V. Skutki i rodzaje przyniesienia – uwagi ogólne	484
VI. Przyniesienie pełne	486
VII. Przyniesienie niepełne	488
VIII. Przyniesienie całkowite	489
IX. Przyniesienie międzynarodowe	491
X. Tajemnica przyniesienia	493
§ 32. Rozwiązanie przyniesienia	496
I. Ustanie przyniesienia	496
II. Proces o rozwiązanie przyniesienia	498
III. Przesłanki rozwiązania przyniesienia	499
IV. Skutki rozwiązania przyniesienia	502

Rozdział VII

Władza rodzicielska	505
§ 33. Pojęcie władzy rodzicielskiej i jej powstanie	507
I. Pojęcie i ogólna charakterystyka władzy rodzicielskiej	507
II. Powstanie władzy rodzicielskiej	511
§ 34. Treść i wykonywanie władzy rodzicielskiej	513
I. Uwagi ogólne	513
II. Piecza nad osobą dziecka	514
III. Zarząd majątkiem dziecka	521
IV. Reprezentacja dziecka	523
V. Odpowiedzialność odszkodowawcza rodziców	525
VI. Wykonywanie władzy rodzicielskiej	525
VII. Współdziałanie sądu opiekuńczego i innych organów władzy publicznej z rodzicami	528
§ 35. Pozbawienie, zawieszenie, ograniczenie i inne modyfikacje władzy rodzicielskiej	530
I. Uwagi ogólne	530
II. Pozbawienie władzy rodzicielskiej	531
III. Zawieszenie władzy rodzicielskiej	532
IV. Ograniczenie władzy rodzicielskiej w wypadkach zagrożenia dobra dziecka	533
V. Władza rodzicielska w razie rozłączenia rodziców	536

VI.	Inne modyfikacje władzy rodzicielskiej	539
VII.	Ingerencja sądu rodzinnego we władzę rodzicielską na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich	540
VIII.	Interwencja w postępowaniu karnym	542
§ 36.	Ustanie władzy rodzicielskiej	542
I.	Uwagi ogólne	542
II.	Przyczyny ustania władzy rodzicielskiej	543
§ 37.	Pozostałe stosunki między rodzicami a dziećmi	545
I.	Uwagi ogólne	545
II.	Obowiązek wzajemnego szacunku i wspierania się rodziców i dzieci ..	545
III.	Nazwisko dziecka	546
IV.	Imię dziecka	555
V.	Inne cechy indywidualizujące dziecko	559
VI.	Transseksualizm	561
VII.	Kontakty z dzieckiem	563

Rozdział VIII

Obowiązek alimentacyjny	572	
§ 38. Pojęcie i zakres obowiązku alimentacyjnego	573	
I.	Pojęcie obowiązku alimentacyjnego	573
II.	Alimenty a inne źródła utrzymania	576
III.	Swoiste cechy obowiązku alimentacyjnego i prawa do alimentów	578
IV.	Przesłanki i zakres obowiązku alimentacyjnego	582
V.	Postacie obowiązku alimentacyjnego	584
§ 39. Obowiązek alimentacyjny ze względu na jego źródło	586	
I.	Uwagi ogólne	587
II.	Obowiązek alimentacyjny wynikający z pokrewieństwa	587
III.	Obowiązek alimentacyjny rodziców względem nieusamodzielnionego dziecka	590
IV.	Obowiązki alimentacyjne wynikające z przysposobienia	593
V.	Obowiązki alimentacyjne po rozwiązaniu przysposobienia	594
VI.	Obowiązek alimentacyjny między małżonkami	595
VII.	Obowiązek alimentacyjny między małżonkami po rozwodzie, unieważnieniu małżeństwa i w czasie separacji orzeczonej przez sąd ..	597
VIII.	Obowiązek alimentacyjny wynikający z powinowactwa	602
IX.	Obowiązek alimentacyjny ojca pozamałżeńskiego dziecka względem jego matki	604
X.	Obowiązek małżonków przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny	605
§ 40. Realizacja obowiązku alimentacyjnego	606	
I.	Uwagi ogólne	606
II.	Szczególna ochrona roszczeń alimentacyjnych	607

III. Przepisy szczególne odnoszące się do roszczeń alimentacyjnych względem ojca pozamałżeńskiego dziecka	610
IV. Umowy dotyczące obowiązku alimentacyjnego	611
V. Sądowe dochodzenie roszczeń alimentacyjnych	612
VI. Egzekucja świadczeń alimentacyjnych	615
VII. Pomoc publicznoprawna	617
VIII. Wygaśnięcie obowiązku alimentacyjnego oraz zmiana wysokości alimentów	623
IX. Alimenty za okres przeszły	624
X. Roszczenia regresowe	626
XI. Przedawnienie roszczeń alimentacyjnych	628

Rozdział IX

Opieka i kuratela	629
§ 41. Pojęcie i organizacja opieki	629
I. Pojęcie i charakter prawny opieki	630
II. Podstawowe zasady rządzące opieką	631
III. Organy opieki	633
§ 42. Ustanowienie opieki nad małoletnim i powołanie opiekuna	634
I. Ustanowienie opieki	634
II. Powołanie opiekuna	635
III. Objęcie opieki	638
§ 43. Treść i sprawowanie opieki nad małoletnim	639
I. Treść opieki	639
II. Sprawowanie opieki	641
III. Wynagrodzenie opiekuna; zwrot wydatków i nakładów	642
IV. Nadzór sądu opiekuńczego nad sprawowaniem opieki	644
§ 44. Ustanie opieki i wygaśnięcie funkcji opiekuna małoletniego	646
I. Ustanie opieki	646
II. Wygaśnięcie funkcji opiekuna	647
III. Skutki ustania opieki i wygaśnięcia funkcji opiekuna	648
§ 45. Opieka nad ubezwłasnowolnionym całkowicie	649
I. Uwagi ogólne	649
II. Stosowanie przepisów o opiece nad małoletnim	650
§ 46. Kuratela	651
I. Pojęcie kurateli i sposób jej uregulowania	651
II. Rodzaje kurateli	654
III. Instytucje zbliżone do kurateli	659
Skorowidz (liczby oznaczają numery boczne)	661

PRZEDMOWA DO WYDANIA PIERWSZEGO Z 1987 R.

Praca niniejsza jest ściśle dostosowana, jako podręcznik, do wymagań dydaktyki uniwersyteckiej. Zawarte w niej rozważania obejmują wykładnię obowiązujących w dziedzinie prawa rodzinnego ustaw (przede wszystkim kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) oraz zasadnicze dla tej wykładni problemy z zakresu wiedzy teoretycznej, ze wskazaniem występujących niejednokrotnie rozbieżności poglądów. Ze względu na taki zakres pracy z bogatej literatury przedmiotu zostały wybrane – i zawarte na wstępie każdego rozdziału – jedynie pozycje podstawowe albo szczególnie charakterystyczne lub nowatorskie. W szerszym (choć także ograniczonym) zakresie zostało powołane orzecznictwo Sądu Najwyższego. Po pierwsze dlatego, że orzecznictwo to stało się – jak to podkreślono w uzasadnieniu projektu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – „faktycznym współtwórcą” polskiego prawa rodzinnego. Po drugie w tym celu, aby student tę szczególną rolę orzecznictwa w pełni sobie uświadomił. Zawarte w podręczniku rozważania są ponadto tak ujęte, aby student, ucząc się, musiał korzystać także z kodeksu – nie sposób bowiem opanować prawa stanowionego tylko ze źródła pośredniego, jakim jest podręcznik.

Przewodnią myślą podręcznika jest takie jego ujęcie, aby uczący się mógł możliwie łatwo wyodrębnić z całej masy informacji poszczególne problemy jurystyczne i uświadomił sobie, że wprawdzie prawo rodzinne jest bardziej aniżeli pozostałe działy prawa cywilnego przesyczone założeniami ideowymi i społecznymi, ale jest także bogatym zbiorem konstrukcji i ujęć z zakresu dogmatyki prawa. Dotychczasowe doświadczenie uczy bowiem, że studenci, pozostając pod wpływem ideowej treści prawa rodzinnego, nie dostrzegają jego jurystycznej treści, a o swym błędzie przekonują się w terminie spóźnionym (na egzaminie). Temu celowi ma m.in. służyć podział poszczególnych paragrafów na punkty oznaczone liczbą rzymską, tytuły bowiem tych punktów z reguły wskazują na problemy (pytania) egzaminacyjne.

Systematyka podręcznika jest tradycyjna. Konieczne wiadomości zostały w nim zamieszczone w porządku odpowiadającym kolejności uregulowań kodeksowych. Całość materiału została podzielona na rozdziały, te na paragrafy, a paragrafy – jak już zaznaczono – na tytułowane punkty. Od tego tradycyjnego schematu występują jednak w podręczniku pewne odstępstwa, z których główne polegają na tym, że zostały wy-

odrębnione w oddzielny rozdział (drugi) zasady ochrony praw rodzinnych, przede wszystkim zaś zasady wspólne dla wszystkich spraw sądowych, w których zainteresowani dochodzą swego stanu cywilnego. Ta problematyka była dotychczas traktowana po macoszemu, co sprawiało, że student nie miał wizji tego, iż przeważająca część spraw o prawa rodzinne niemajątkowe – tak małżeńskich, jak i mających za przedmiot pochodzenie dziecka – ma wspólny mianownik. W ramach ochrony praw rodzinnych zostały też omówione takie kategorie, jak sąd opiekuńczy i sąd rodzinny; został przy tym położony nacisk na niektóre zasady prawa procesowego i na to, aby student wyrobił sobie skryształizowaną wizję procesu rodzinnego oraz rodzinnego postępowania nieprocesowego. Z podobnych przyczyn zostały w tymże rozdziale przedstawione wspólne dla władzy rodzicielskiej i opieki działające u nas placówki opiekuńcze (placówki opiekuńczo-wychowawcze, rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka).

W podręczniku występują także dalsze odstępstwa od systematyki kodeksu. Do najważniejszych należą: 1) skupienie w jednym rozdziale (V) wszystkich instytucji prowadzących do ustania małżeństwa (unieważnienie, rozwód, śmierć) lub mających z tym ustaniem praktyczny związek (ustalenie nieistnienia małżeństwa); 2) zawarcie – także w jednym rozdziale (VIII) – całości problematyki alimentacyjnej, o której kodeks rodzinny i opiekuńczy mówi w różnych miejscach. Wydaje się, że takie ujęcie pozwoli uczącemu się na lepsze zrozumienie tych instytucji.

Jerzy Ignatowicz

PRZEDMOWA DO WYDANIA PIĄTEGO

Niniejszy podręcznik jest kontynuacją dzieła Profesora Jerzego Ignatowicza, opartą na trzech pierwszych wydaniach „Prawa rodzinnego”. Podręcznik wydawany w latach 1987–1996 zyskał uznanie studentów prawa, prawników – praktyków i pracowników naukowych. Profesor Jerzy Ignatowicz miał ogromny wpływ na kształt, treść, wykładnię oraz stosowanie polskiego prawa rodzinnego jako uczony, sędzia Sądu Najwyższego oraz ekspert komisji ustawodawczych. Aby umożliwić poznanie prawniczych poglądów Profesora – wybitnego znawcy prawa rodzinnego i opiekuńczego – podjąłem się aktualizacji następnych wydań podręcznika w 2000 r. (IV wydanie) i w 2001 r. (V wydanie).

Kolejne nowelizacje kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz zmiany innych ustaw wymagały tak obszernych uzupełnień i licznych aktualizacji treści podręcznika, że uzasadniona stała się formuła współautorstwa (I wydanie – 2005 r.; II wydanie – 2006 r.; III wydanie – 2010; IV wydanie – 2012 r.). Obecne, piąte wydanie podręcznika, ukazujące się po 20 latach od III wydania z 1996 r. (z 1987 r.), które po raz ostatni aktualizował Profesor Jerzy Ignatowicz, uwzględnia dwadzieścia sześć nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wyroki Trybunału Konstytucyjnego oddziałujące na treść unormowań kodeksu oraz zmiany pozakodeksowych unormowań dotyczących spraw rodzinnych z lat 1975–2016.

Profesor Jerzy Ignatowicz omówił trzy pierwsze nowelizacje kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z lat 1975, 1986 i 1995, w przygotowaniu których uczestniczył. Stwierdził przy tym, iż „należy liczyć się z dalszymi korektami kodeksu” i wskazywał kierunki pożądanych zmian. Nigdy natomiast nie sformułował opinii o potrzebie zastąpienia obowiązującego kodeksu nową ustawą i nie proponował przeniesienia unormowań prawa rodzinnego do kodeksu cywilnego, uznając je za „wyspecjalizowaną część” prawa cywilnego. Takie stanowisko zajmował Profesor nie tylko jako uczony, lecz także jako sędzia stosujący prawo.

Po trzech pierwszych nowelizacjach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego omówionych przez Profesora Jerzego Ignatowicza nastąpiły dwadzieścia trzy kolejne nowelizacje. Pierwotna treść podręcznika musiała więc ulec obszernym zmianom. Aktualizując

i uzupełniając pierwotny tekst napisany przez Profesora Jerzego Ignatowicza, zachowałem sformułowane przez Niego wnioski interpretacyjne i oceny prawa nadal aktualne mimo zmian ustawodawstwa. Układ treści podręcznika i jej podział na poszczególne rozdziały został utrzymany z konieczną korektą i uzupełnieniem podrzędnymi jednostkami redakcyjnymi (między innymi dodany został fragment poświęcony europejskiemu kontekstowi polskiego prawa rodzinnego). Przystosowanie nadal jest omawiane w rozdziale VI zatytułowanym „Macierzyństwo i ojcostwo”. Profesor Jerzy Ignatowicz lapidarnie ujmował jego istotę, mówiąc, iż przystosowanie „polega na tworzeniu między przystosabiającym (przystosabiającymi) a przystosobionym takiego stosunku prawnego, jaki istnieje między rodzicami a dzieckiem”. W obecnym wydaniu podręcznika znacznie poszerzone i częściowo zmienione zostało natomiast omówienie pojęć rodziny i powiązań rodzinnych, niejednolicie ujmowanych w ustawodawstwie – w przepisach Konstytucji, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz w odrębnych ustawach dotyczących spraw rodziny. Należało przy tym uwzględnić zróżnicowanie poglądów społecznych, opinii doktrynalnych i rozstrzygnięć sądowych odnoszących się do pojmowania więzi rodzinnych, w szczególności wobec wzrostu liczby nieformalnych związków partnerskich i tzw. rodzin rekonstruowanych, tworzonych przez rozwiedzionych małżonków z kolejnymi partnerami i z dziećmi pochodzącymi z obu związków. Istotnych zmian wymagało ponadto dotychczasowe opracowanie problematyki stanu cywilnego i dochodzenia praw stanu cywilnego. Konieczne bowiem stało się uwzględnienie unormowań nowego prawa o aktach stanu cywilnego z 2014 r. w powiązaniu z wcześniejszymi zmianami prawa filiacyjnego (wraz z przepisami dotyczącymi ukształtowania nazwiska dziecka) oraz małżeńskiego prawa osobowego (w zakresie regulacji odnoszących się do nazwiska małżonków i unieważnienia małżeństwa z powodu wad oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński).

Oryginalnym wkładem Profesora Jerzego Ignatowicza w nauczanie prawa rodzinnego, oprócz uwzględnienia w szerokim zakresie prawa procesowego i orzecznictwa sądowego, jest włączenie do wykładu prawa rodzinnego zagadnień prawa dotyczącego rodziny. Jego omówienie zawiera przede wszystkim rozdział II, zatytułowany „Ochrona praw rodzinnych”.

W niniejszym wydaniu podręcznika wyodrębniona została charakterystyka kolejnych (dwudziestu sześciu) nowelizacji kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, przypadków derogującej wykładni przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dokonanej przez Trybunał Konstytucyjny i ewolucji prawa dotyczącego rodziny. Poznanie genezy oraz przebiegu zmian prawa rodzinnego (i prawa dotyczącego rodziny) powinno ułatwić zrozumienie i ocenę instytucji prawnych lub ich elementów omawianych w dalszym toku wykładu.

Kontynuując metodę wykładu obraną przez Profesora Jerzego Ignatowicza, polegającą na ukazywaniu również praktycznych aspektów prawa materialnego, odsyłam do unormowań prawa procesowego i orzecznictwa. Piśmiennictwo zostało wskazane

przede wszystkim w ogólnej prezentacji (§ 2) i w szczegółowych zestawieniach zamieszczonych na początku każdego rozdziału. Ponadto w nowych fragmentach podręcznika znalazły się bieżące odesłania do literatury. Między unormowaniami prawa rodzinnego zachodzą wielokierunkowe wzajemne powiązania, a z prawem rodzinnym w funkcjonalnym związku pozostaje obszerne prawo dotyczące rodziny. Dlatego w toku wykładu pojawia się, częściej niż w omawianiu problematyki innych działów prawa cywilnego, potrzeba wewnętrznych odesłań do odpowiednich fragmentów podręcznika. Takie tekstowe „linki” dookreślają szerszy prawny kontekst omawianego zagadnienia, ograniczając przy tym powtórzenia. Wyszukiwanie fragmentów podręcznika wskazywanych w odsyłaczach powinno ułatwić powoływanie w nich, oprócz numeracji podstawowych jednostek redakcyjnych, także numerów bocznych mniejszych fragmentów tekstu.

Tezy i informacje mające istotne znaczenie są zaznaczone pogrubioną czcionką. Fragmenty podręcznika będące uzupełnieniem zasadniczego toku wykładu zostały sformatowane z zastosowaniem małej czcionki. Redakcja Wydawnictwa zaproponowała dodatkowe oznaczenia w postaci piktogramów.

Obecne, piąte wydanie podręcznika uwzględnia stan prawny z 1 października 2016 r.

Mirosław Nazar

Rozdział I

RODZINA I PRAWO RODZINNE

Literatura: *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?*, Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 12 i 13 maja 1994 r. w Katowicach, red. B. Czech, Katowice 1997; B. Dobrzański, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy a kodeks cywilny*, SC 1966, nr 7; F. Dziedzic, *Krąg rodziców i dzieci uprawnionych do posiadania Karty Dużej Rodziny a konstytucyjna zasada równości wobec prawa*, SP 2015, z. 3; P. Fiedorczyk, *Prawo opiekuńcze w pracach nad unifikacją prawa cywilnego w Polsce w latach 1945–1946*, KPP 2005, z. 3; S. Grobel, J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, J. Wiktor, *Instytucje prawa rodzinnego*, red. J.M. Łukasiewicz, Warszawa 2014; S. Grzybowski, *O rzeczywistej i rzekomej nowoczesności rozwiązań zastosowanych w polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, w: *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego*, Wrocław 1985; tenże, *Z problematyki usytuowania prawa rodzinnego w systemie prawa cywilnego (zagadnienia przepisów części ogólnej oraz oświadczeń o wstąpieniu w związki małżeńskie)*, w: *Z zagadnień współczesnego prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tomasza Dybowskiego*, *Studia Iuridica*, t. 21, Warszawa 1994; J. Haberko, *Dziadkowie – wnuki. Osobista więź prawnorodzinna i relacja prawnośpadekowa*, RPEiS 2012, z. 3; J. Haberko, A. Agaciak, *Współczesne wyzwania prawa rodzinnego w kontekście problemu zmiany płci*, w: *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015; E. Holewińska-Łapińska, *Uwagi na temat przedstawionego w „Zielonej Księdze” usytuowania prawa rodzinnego w przyszłej kodyfikacji*, w: *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, t. 2, Warszawa 2009; też, *Samodzielność kodeksowa prawa rodzinnego*, w: *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015; J. Ignatowicz, *Kilka uwag o przyszłych zmianach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, w: *Prace cywilistyczne (poświęcone profesorowi J. Winiarzowi)*, Warszawa 1990; S. Kaleta, *Teoretyczne i praktyczne znaczenie sporu o miejsce prawa rodzinnego w systemie praw*, SC 1969, nr 13–14; M. Kosek, *Pojęcie rodziny w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i negatywne skutki jej redefinicji w wybranych aktach prawnych*, w: *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, red. M. Kosek, J. Słyk, Warszawa 2008; M. Łączkowska, *Kilka uwag na temat nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dokonanych w ostatniej dekadzie*, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy po wielkich nowelizacjach*, red. M. Andrzejewski, *Acta Iuris Stetinensis* 6, Ze-

szyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 821, Szczecin 2014; J. Mazurkiewicz, M. Zaporowska, Z. Zaporowska, J. Mazurkiewicz, *Wieniec laurowy dla Profesora Jerzego Ignatowicza (pięć prawniczych miniatur)*, w: *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015; A. Mączyński, *Nowa regulacja międzynarodowego prawa rodzinnego*, w: *Rozprawy prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, red. A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko, Warszawa 2014; P. Mostowik, *Jak nie ujednoclić międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, czyli o projektach rozporządzeń unijnych dotyczących majątkowych ustrojów małżeńskich i skutków związków partnerskich*, Europejski Przegląd Handlowy 2011, nr 11; tenże, *Kwestie kompetencji Unii Europejskiej oraz warunków pomocniczości i proporcjonalności prawodawstwa unijnego na tle projektów rozporządzeń o jurysdykcji, prawie właściwym i skuteczności zagranicznych orzeczeń w majątkowych sprawach małżeńskich i partnerskich*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu 2001, nr 3; M. Nazar, *Problemy nowelizacji prawa rodzinnego*, Rejent 2005, nr 9; tenże, *O znaczeniu adekwatnego rekonstruowania zasad prawa rodzinnego*, w: *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015; *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych*, *Materiały Krajowej Konferencji Naukowej*, Toruń, 22–23 października 1998, red. T. Jasudowicz, Toruń 1999; *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Zbiór dokumentów*, tłum. i oprac. T. Jasudowicz, Toruń 1999; *Prawa rodziny – prawa w rodzinie w świetle standardów międzynarodowych. Orzecznictwo strasburskie*, wybór i oprac. T. Jasudowicz, Toruń 1999; Z. Radwański, *Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa*, PiP 2008, z. 1; Z. Radwański, *Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa*, w: *Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A.N. Schulz, Toruń 2008; Z. Radwański, *Zmiany konstytucji PRL dotyczące rodziny*, RPEiS 1977, z. 2; tenże, *Kodeks cywilny a prawo regulujące zagadnienia rodziny*, ZNIBPS 1983, nr 19–29; tenże, *Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa*, PiP 2008, z. 1 *Problemy kodyfikacji prawa rodzinnego*, w: *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci W. Czachórskiego*, Warszawa 1985; tenże, *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. I, *Prawo rodzinne*, red. M. Safjan; T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i stosunki rodzinnoprawne*, w: *System pr. pryw.* (11), rozdz. II; tenże, *Rodzina i prawo rodzinne – współczesne i przyszłe dylematy polskiego ustawodawcy (100-lecie urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza)*, w: *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015; T. Sokołowski, *Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego*, w: *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007; W. Stojanowska, M. Safjan, *Europejskie standardy prawne a polskie prawo rodzinne*, Jurysta 1996, nr 4; A. Szlęzak, *Prawnoroiczna sytuacja pasierba*, Poznań 1985; A.N. Schulz, *O współczesnych dylematach tworzenia międzynarodowych standardów Rady Europy dotyczących relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi*, w: *Acta Iuris Stetinensis* 6, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2014, nr 821; A. Sylwestrzak, *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych a unormowania Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, w: *Acta Iuris Stetinensis* 6, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2014, nr 821; B. Walaszek, *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, SP 1970, nr 26–27; R. Zegadło, *Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego i jej działalność ze szczególnym uwzględnieniem*

prawa rodzinnego, w: *Prawo rodzinne w Polsce i w Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005.

§ 1. Rodzina i powiązania rodzinne

I. Rodzina – II. Powiązania rodzinne i więzi podobne do rodzinnych

I. Rodzina

Termin: „prawo rodzinne” wskazuje jednoznacznie na to, że ten dział prawa zajmuje się rodziną, ściślej – stosunkami prawnymi, jakie wynikają z jej istnienia i funkcjonowania; zarówno stosunkami wewnątrz rodziny, jak i z osobami trzecimi, zarówno niemajątkowymi, jak i majątkowymi. To sprawia, że podstawową kategorią tego działu prawa jest rodzina. Jest to wprawdzie przede wszystkim zjawisko socjologiczne, ale jest ono także w nie mniejszym stopniu przedmiotem zainteresowania prawa. To zainteresowanie nie zawsze było jednakowe. 1

Różnie także pojmowano w rozwoju historycznym samo pojęcie rodziny. W szczególności niejednakowo był ujmowany krąg osób wchodzących do grupy rodzinnej. Z chwilą gdy zaczęły się rozpadać szersze związki, zwane rodami, miejsce ich zajęła rodzina w sensie związków krwi wiążących jej członków bez względu na stopień pokrewieństwa, a więc tak dalece, jak to tylko dało się wykazać. W skład rodziny w takim znaczeniu wchodził więc nie tylko rodzice i dzieci, ale także dalsi krewni (dziadkowie, wnuki, stryjowie). Wzajemne stosunki w ramach takiej rodziny, zwanej rodziną wielką, a także poczucie przynależności do niej były bardzo żywe. Reminiscencją tego były np. przepisy kodeksu cywilnego francuskiego, które przewidywały dziedziczenie między krewnymi aż do 12. stopnia (art. 755).

 Z czasem więzy (uczuciowe, gospodarcze) łączące rodzinę wielką zaczęły słabnąć, a żywe stosunki zachowały się tylko między najbliższymi krewnymi, przede wszystkim tymi, którzy pozostawali we wspólnym gospodarstwie. To doprowadziło do wytworzenia się, jako komórki żywej, tzw. **rodziny małej**, tzn. związku złożonego z małżonków i ich dzieci. Z tej przyczyny **kodeks rodzinny i opiekuńczy, stanowiąc o rodzinie, odnosi się przede wszystkim do rodziny małej** (zob. art. 23 i 27 k.r.o.) i w zasadzie z tym tylko pojęciem łączy swoje unormowania. Do pojęcia **rodziny w szerszym zakresie** nawiązują tylko nieliczne jego przepisy. Są to przede wszystkim przepisy o obowiązku alimentacyjnym między krewnymi (art. 128 k.r.o.); podobnie art. 149 § 2 k.r.o., dotyczący krewnych, spośród których należy powołać opiekuna dziecka, uwzględnia także dalszych krewnych, w zasadzie bez ograniczenia. 2

- 3 W związku z powyższym ujęciem rodziny przez kodeks rodzinny i opiekuńczy wymagają wyjaśnienia dwie kwestie: 1) sposobu powstania rodziny oraz 2) jej składu osobowego.

Gdy chodzi o pierwsze zagadnienie, to każdy ustawodawca musi przede wszystkim rozstrzygnąć, czemu dać pierwszeństwo: czy faktycznemu funkcjonowaniu związku złożonego z rodziców i dzieci, czy też **przesłankom formalnym**. Na rzecz pierwszego systemu można by przytoczyć ten argument, że w razie jego przyjęcia (rodziny faktyczne) stan prawny pokrywałby się z istniejącą rzeczywistością. Jednakże ze względu na doniosłe znaczenie rodziny, tak dla zainteresowanych jednostek, jak i dla społeczeństwa (o czym niżej), a także z uwagi na poglądy religijne poszczególnych społeczności, przyjmuje się system drugi. Tak też czyni kodeks rodzinny i opiekuńczy, gdyż w świetle jego przepisów rodziną jest **podstawowa komórka społeczna, której powstanie jest sformalizowane**; powstaje ona na skutek zawarcia przez kobietę i mężczyznę **małżeństwa** (zob. zwłaszcza art. 23 i 27 k.r.o.).

- 4 **Związki faktyczne (konkubinat; związek partnerski) nie stanowią rodziny w rozumieniu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego** (zob. § 8a, I). Konkubenci mogą natomiast wspólnie wykonywać władzę rodzicielską nad ich małoletnimi dziećmi (art. 107 § 1 k.r.o.). Każde z rodziców pozostaje jednak w odrębnym stosunku władzy rodzicielskiej, a między konkubentami z racji „wspólnego” wykonywania władzy rodzicielskiej nie powstaje stosunek prawnorodzinny. Rodzina według unormowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego kształtuje się **zasadniczo wskutek powstania więzi małżeństwa i najbliższego pokrewieństwa** między rodzicami i dziećmi, które może zostać zastąpione więzią z przysposobienia (rodzina mała), a w szerszym znaczeniu – z powiązań wynikających z **dalszego pokrewieństwa i powinowactwa** (rodzina duża, wielopokoleniowa). **Faktyczne pożycie** w konkubinacie (związku partnerskim) i **więź bliskości** z niego wynikająca mogą być natomiast traktowane w odrębnych przepisach **jako równoważne ze sformalizowanymi więziami rodzinnymi w niektórych prawnych aspektach** (w kwestii powiązań rodzinnych i quasi-rodzinnych zob. niżej pkt II).
- 5 **Konstytucja nie definiuje pojęcia rodziny**, chociaż normuje szereg kwestii dotyczących rodziny i życia rodzinnego (zob. np. art. 18, 33 ust. 1, 47, 48, 53, 71 Konstytucji). Jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny (wyroku z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08, OTK-A 2011, nr 3, poz. 22) przepisy konstytucyjne nie stwarzają podstawy do odstąpienia od powszechnego znaczenia pojęcia rodziny i jej postaci, jakie ukształtowały się w języku polskim. Za „rodzinę” w znaczeniu przyjmowanym w Konstytucji według Trybunału Konstytucyjnego należy zatem uznać „każdy **trwały związek dwóch lub więcej osób, składający się z co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka, oparty na więzach emocjonalnych, prawnych, a przeważnie także i na więzach krwi**. Rodzina może być «pełna», w tym «wielodzietna» lub «niepełna». Rodzina «pełna» składa się z dwojga osób dorosłych pozostających we wspólnocie domowej i związanych więzami uczuciowymi oraz wychowywanego przez nie wspólnego dziecka (dzieci). Rodzinę

«niepełną» tworzy natomiast jeden dorosły i wychowywane przez niego dziecko (dzieci)». **Związki faktyczne niebędące małżeństwem**, według Trybunału Konstytucyjnego, **korzystają także z konstytucyjnej ochrony rodziny**, a w szczególności wskazanej w art. 71 Konstytucji.

Z powyższych ustaleń nie wynika niezgodność unormowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wąsko ujmujących pojęcie rodziny, z przepisami Konstytucji. **Regulacje kodeksowe w kwestii rodziny zostały zawężone zasadniczo do tych więzi osobowych, które według ustawodawcy mają szczególnie istotne znaczenie społeczne.** Wiąż faktycznego partnerstwa życiowego za taką w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie została uznana. Natomiast **odrębne ustawy** ze względu na ich cele mogą inaczej, aniżeli wynika to z kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, definiować rodzinę i **szerzej ujmować „życie rodzinne”**. Takie unormowania **nie powinny jednak prowadzić**, chociażby pośrednio, **do osłabienia trwałości więzów rodzinnych, preferując** we wspieraniu materialnym i przyznawaniu ulg finansowych **rodziny niepełne** i wychowywanie dzieci przez jednego tylko rodzica **albo nawet przez oboje rodziców, ale niepozostających w związku małżeńskim**. Regulacje, o których mowa, mogłyby bowiem motywować do niezawierania związków małżeńskich lub ich rozwiązywania albo skłaniać do pozorowania faktycznego rozpadu więzi między małżonkami (zob. np. uzasadnienie wyroku z dnia 12 kwietnia 2011 r., SK 62/08). W wyroku z dnia 18 maja 2005 r., K 16/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 51, Trybunał Konstytucyjny uznał za niekonstytucyjne przepisy ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (w pierwotnym brzmieniu – Dz. U. Nr 228, poz. 2255), które przyznawały dodatek do zasiłku rodzinnego rodzicowi niepozostającemu w związku małżeńskim lub pozostającemu w separacji orzeczonej przez sąd, jeżeli złożył oświadczenie, że drugi rodzic nie uczestniczy w wychowywaniu dziecka.

Pojęcie rodziny w odrębnych ustawach zależnie od przyjętych w nich założeń i wyznaczonych celów bywa ukształtowane zarówno w powiązaniu z więzią małżeńską, jak i z uwzględnieniem tylko faktycznego związku osób, z zastrzeżeniem ewentualnie wymogu wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania albo także – wychowywania i utrzymywania wspólnego dziecka lub wspólnych dzieci.

W rozumieniu ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.) **rodzinę** tworzą osoby spokrewnione lub niespokrewnione **pozostające w faktycznym związku** (art. 6 pkt 14 u.p.s.), wspólnie zamieszkujące i gospodarujące, a **osobą samotną** jest osoba samotnie gospodarująca niepozostająca w związku małżeńskim i nieposiadająca wstępnych ani zstępnych (art. 6 pkt 9 u.p.s.). Rodzinę uprawnioną do świadczeń z pomocy społecznej tworzą więc w szczególności konkubenci wspólnie zamieszkujący i gospodarujący.

Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 785) posługuje się pojęciem **rodziny wielodzietnej, w której** – według ustawy – **rodzic (rodzice) lub małżonek rodzica mają na utrzymaniu co najmniej troje dzieci** w wieku do ukończenia 18. roku życia, a gdy dziecko uczy się – w wieku do ukończenia 25. roku życia lub bez ograniczeń wiekowych

6

7

w przypadku dzieci legitymujących się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności (art. 4 ust. 1 u.K.D.R.). Członkami rodziny wielodzietnej są: rodzic (rodzice), małżonek rodzica i dziecko (art. 4 ust. 2 u.K.D.R.). Rodzinę wielodzietną mogą więc tworzyć nie tylko małżonkowie, ale również konkubenci. Oboje **konkubenci wraz z dziećmi** będą jednak **rodziną wielodzietną** tylko wtedy, **gdy mają na utrzymaniu przynajmniej troje wspólnych dzieci**. Jeżeli natomiast związek konkubencki istniał między partnerami, mającymi mniej niż troje **wspólnych** dzieci, to nawet, gdyby zarazem jeden z partnerów miał na utrzymaniu troje lub więcej własnych dzieci (z poprzednich związków), rodzinę wielodzietną tworzyłby tylko on (jego partner nie miałby prawa do uzyskania Karty Dużej Rodziny; zob. art. 4 ust. 1 i 2 oraz art. 11 ust. 1 u.K.D.R.). Ustawa **preferuje więc wsparcie dla rodzin wielodzietnych opartych na związku małżeńskim**. Rodzinę wielodzietną **tworzą bowiem małżonkowie, jeżeli przynajmniej jedno z nich ma na utrzymaniu troje własnych dzieci, i to nawet wtedy, gdy nie utrzymują żadnego wspólnego dziecka**; w takim wypadku „bezdzienny” małżonek rodzica trojga dzieci również otrzymuje Kartę (zob. art. 4 ust. 1 i 2 oraz art. 11 ust. 1 u.K.D.R.).

Przedstawioną językową wykładnię przepisów przyjętą w praktyce przez organy administracji samorządowej (Kartę Dużej Rodziny wydaje wójt, burmistrz, prezydent miasta – art. 3 w zw. z art. 9 u.K.D.R.) zakwestionował ostatnio WSA w Bydgoszczy (II SA Bd 56/16; zob. <http://www.rp.pl/Rodzina/304299897-Gminy-odmawiaja-Karty-duzej-rodziny-konkubentom-jesli-nie-maja-wspolnych-dzieci.html>; dostęp: 29.04.2016). Zdaniem tego Sądu trudno uznać, iż nie tworzą rodziny wielodzietnej partnerzy z nieformalnego związku mający na utrzymaniu łącznie przynajmniej troje dzieci, ale mniej niż troje wspólnych dzieci. Wydaje się jednak, że celowa byłaby nowelizacja ustawy o Karcie Dużej Rodziny harmonizująca występujące w niej pojęcie rodziny z pojęciem rodziny tworzonej przez partnerów z nieformalnego związku, przyjętym w ustawie z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (zob. niżej). Są to bowiem akty prawne normujące podobne sprawy z tej samej dziedziny wsparcia rodzin mających dzieci, które są utrzymywane przez rodziców.

W kwestii uprawnień przysługujących rodzinom wielodzietnym na podstawie przyznawanych im Kart Dużej Rodziny zob. § 2, II i § 3, IV.

Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. **o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci** (Dz. U. z 2016 r. poz. 195) określająca warunki nabywania **prawa do świadczenia wychowawczego (tzw. 500 zł na dziecko)** zawiera jeszcze **inną definicję rodziny**. Termin **rodzina** używany jest w przepisach ustawy, o której mowa, jak stanowi art. 2 pkt 16 u.p.p.w.dz., **do oznaczenia** następujących członków rodziny: **małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz zamieszkujących wspólnie z tymi osobami, pozostających na ich utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dzieci, które ukończyły 25. rok życia, legitymujących się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności**, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 162). Do członków rodziny według tego samego przepisu (art. 2 pkt 16) **nie zalicza się natomiast dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko**. W przypadku, gdy dziecko, zgodnie

z orzeczeniem sądu, jest **pod opieką naprzemienną** obojga rodziców rozwiedzionych lub żyjących w separacji albo żyjących w rozłączeniu, dziecko zalicza się jednocześnie **do członków rodzin obydwojga rodziców**. Za osobę samotną wychowującą dziecko ustawa uznaje pannę, kawalera, wdowę, wdowca, osobę pozostającą w separacji orzeczonej prawomocnym wyrokiem sądu, osobę rozwiedzioną, **chyba że wychowuje wspólnie co najmniej jedno dziecko z jego rodzicem** (art. 2 pkt 13 u.p.p.w.dz.). Według ustawy **rodziną mogą więc być wspólnie mieszkający z dziećmi pozostającymi na utrzymaniu**, zarówno małżonkowie, jak i konkubenci, **ale konkubenci tylko wtedy, jeżeli wychowują wspólnie co najmniej jedno wspólne dziecko**. Jeżeli konkubenci wychowują dzieci, z których żadne nie jest ich dzieckiem wspólnym, to według ustawy – odmiennie niż w wypadku rodziców pozostających w związku małżeńskim – **każde z nich będzie traktowane jak osoba samotnie wychowująca dziecko i tylko z tym własnym dzieckiem (dziećmi) będzie tworzyć rodzinę** (wniosek z zestawienia art. 2 pkt 13 u.p.p.w.dz. i art. 2 pkt 16 u.p.p.w.dz.). Ponieważ świadczenie wychowawcze przysługuje „na dziecko w rodzinie” (art. 5 ust. 1 u.p.p.w.dz.), a na pierwsze dziecko tylko wtedy, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę nie przekracza określonej w ustawie kwoty progowej (800 zł; art. 5 ust. 3 u.p.p.w.dz.), to **w wypadku rodzin zwanych potocznie zrekonstruowanymi** („patchworkowymi”), złożonych z partnerów i ich dzieci pochodzących z poprzednich związków każdego z nich lub także dzieci wspólnych z obecnego związku, zakres praw do świadczenia wychowawczego **będzie zależeć w szczególności od charakteru związku łączącego rodziców**.

W kwestii nabycia i zachowania prawa do świadczenia wychowawczego oraz jego funkcji zob. też § 2, III, nb 70 i § 3, IV, nb 133.

Europejski Trybunał Praw Człowieka, interpretując i stosując art. 8 EKPCz gwarantujący każdemu prawo do poszanowania życia prywatnego, rodzinnego i mieszkania, uwzględnia także faktyczne więzi osobiste partnerów, i to nawet tej samej płci (zob. np. X, Y, Z przeciwko Wielkiej Brytanii, orzeczenie z dnia 22 kwietnia 1997 r., skarga nr 21830/93; Karner przeciwko Austrii, orzeczenie z dnia 26 lipca 2003 r., skarga nr 40016/98).

 Gdy chodzi o skład osobowy rodziny, to stwierdzić przede wszystkim należy, że **rodzinę tworzą już sami małżonkowie** od chwili zawarcia związku małżeńskiego; małżeństwo bezdzielne jest więc także rodziną. W skład rodziny wchodzi dalej wspólne dzieci małżonków, ale tylko małoletnie, a spośród pełnoletnich te, które się jeszcze nie usamodzielnily. W naszej praktyce społecznej znajduje to wyraz przede wszystkim w tym, że dzieci te nadal, mimo uzyskania pełnoletności, zamieszkują z rodzicami; dla dalszego prawidłowego kształtowania osobowości młodych ludzi ma to szczególne znaczenie. Na równi ze wspólnymi dziećmi małżonków są z omawianego punktu widzenia traktowane dzieci przez nich przysposobione, one więc także wchodzi w skład rodziny.

Nie należą do rodziny natomiast, według innego poglądu, dzieci jednego z małżonków, choćby były w rodzinie przez nich założonej wychowywane, a także dzieci wzięte na wychowanie, lecz nieprzysposobione (tzw. wychowañcy). Wydaje się, że ten **biolo-**

8

9

Prof. dr hab. Jerzy Ignatowicz (1914–1997) – wybitny prawnik i znawca prawa cywilnego, rodzinnego i spółdzielczego, profesor UMCS w Lublinie i dr h.c. UMCS, sędzia Sądu Najwyższego, członek Rady Legislacyjnej i Komisji do spraw Reformy Prawa Cywilnego, autor i współautor licznych publikacji, w szczególności: Systemu prawa cywilnego, Systemu prawa rodzinnego i opiekuńczego, podręczników akademickich, komentarzy do Kodeksu cywilnego, Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spółdzielczego.

Prof. dr hab. Mirosław Nazar – kierownik Katedry Prawa Cywilnego UMCS, autor publikacji z dziedziny prawa cywilnego, rodzinnego i lokalowego; od 1997 r. do 2002 r. członek zespołu prawa rodzinnego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, a w latach 2002–2006 członek KKPC i przewodniczący jej zespołu problemowego prawa rodzinnego.

Niniejsze opracowanie jest kontynuacją podręcznika Profesora Jerzego Ignatowicza, którego pierwsze wydanie ukazało się w 1987 r., ostatnie wydanie zaktualizowane przez samego Profesora – w 1996 r., a dwa następne uaktualnione wydania – w latach 2000 i 2001. Kolejne nowelizacje Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz zmiany innych ustaw spowodowały konieczność opracowania podręcznika w zmienionej postaci (I wydanie – 2005 r.; II wydanie – 2006 r.; III wydanie – 2010 r.; IV wydanie – 2012 r.).

W obecnym piątym wydaniu zostały uwzględnione wszystkie dotychczasowe nowelizacje Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z lat 1975–2016 oraz zmiany odrębnych unormowań dotyczących spraw rodzinnych. Zawiera ono również inne uzupełnienia i zmiany tekstu poprzedniego wydania oraz uwzględnia najnowsze orzecznictwo i literaturę.

W celu ułatwienia śledzenia toku wykładu zostały wprowadzone piktogramy wskazujące na charakter wywodów, a także pogrubienie czcionki podkreślające ważne partie materiału. Fragmenty podręcznika będące uzupełnieniem zasadniczego toku wykładu są sformatowane z zastosowaniem małej czcionki. Wewnętrzna numeracja w tekście podręcznika powinna ułatwić odnalezienie pojęć ze skorowidza i orientację w odesłaniach.

9788380924215 W05D02

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

CENA 75 ZŁ (W TYM 5% VAT)

Wolters Kluwer